

O`ZBEKSTAN RESPUBLIKASI XALIQ BILIMLENDIRIW MINISTRLIGI

A`jiniyaz atındag`ı No`kis ma`mleketlik pedagogikalıq institutı

Qaraqalpaq tili ha`m a`debiyatı fakul`teti

3 v kurs talabası A.Womirbaevtin`

Qaraqalpaq a`debiyatı pa`ninen

KURS JUMISI

Tema: **qazi ma`wlik do`retiwshiliginde muhabbat lirikasi**

Qabıllag`an:

dots. B.Davletov

No`kis-2013

**Tema: QAZI MA`WLIK DO`RETIWShILIGINDE MUHABBAT
LIRIKASI**

Jobasi:

Kirisiw

1-bolim. **Qazi Ma`wlik Bekmuhammed uli o`mirine baylanisli
mag`liwmatlar**

2-bolim. **Qazi Ma`wlik do`retiwshiliginin` izertleniwi**

3-bolim. **Qazi Ma`wliktin` muxabbat temasindag`i qosiqlari**

Juwmaq

Paidalanilg`an a`debiuatlar

Kirisiw

XIX asirdin aqırı XX asirdin basında jasap omir su`rgen, qalem terbetken shayırlarımız doretpeleri har qayısı oz aldına teren u`yrenilmey atırg`anlıg`ı belgili. Solardıñ biri Qazı Malik (Mawdit) Bekmuhammed ulı tvorchestvosı ele tolıq u`yrenilmey, daslepki qademi endi baslanıp atırg`an maselelerden esaplanadı. Qazı Mawlik Bekmuhammed ulı oz dawirinde koplegen korkemligi jag`ınan joqarı shıg`armalar doretti. Biraq 1990-jıllarg`a shekem bul shayır tvorchestvosı joninde ilimde soz ayılmay kelindi. Tek g`ana N.Dawqaraev, İ.Yusupov ham Q.Ayımbetovlar oz miynetlerinde soz etip olar da buring`ı «sovetlik» dawirindegi ideologiya sebepli unamsız baha bergen edi.

Qazı Mawlik Bekmuhammed ulı tvorchestvosı joninde song`ı waqıtları adebiyatshı alımlar professor A.Paxratdinov, Q.Bayniyazov, h.t.b. ozlerinin pikirlerin gazeta-jurnallarda soz etti. Biraq bul miynetler shayır tvorchestvosı tuwralı juwmaqlawshı pikirdi, bere almaydı. Qazı Mawlik tvorchestvosı oz aldına problema etip, arnawlı izertlewde B. Davletovtın miynetleri bar.

Sonlıqtan biz kurs jumısımızdın baslı maqseti etip Qazı Mawlik Bekmuhammed ulının tvorchestvosında lirikasına sonın ishinde muxabbat lirikasını u`yreniwge qaratamız.

**I bolim. Qazi Ma`wlik Bekmuhammed uli o`mirine baylanisli
mag`liwmatlar**

Qazi Ma`wlik (Ma`wdit) Bekmuhammed uli 1885-jili Shimbay qalasinda ulama shan`arag`inda du`n`yag`a kelgen. Ruwi xoja. Shayirdin` a`kesi Bekmuhammed axun, anasi :mmigu`lsim degen adamlar bolg`an.

Bekmuhammed ata-babasinan kiyatirg`an oqimisli, ziyaliy ilim-bilimli tuximlardan esaplang`an. Bekmuhammedtin` a`kesi Eshmuhammed, onin` a`kesi Turimbet, onin` babasi A`bdi suwpi degenler bolg`an. Bekmuhammedtin` o`zi axun, waqtinda Qaraqum iyshan, Xiywa son`inan Buxaradag`i Mir Arab medreselerin pitkeren. Bul pikirdi professor A.Paxratdinov, qizig`iwshi U.Raxmetullaev, E.Karimullaevlar da, tastiyoqlaydi.¹ Shayirin` a`kesi Bekmuhammedte oqimisli, shayir kisi bolg`an. Bekmuhammed o`zi da`slep Shimbaydag`i xan meshitinde sabaq bergen. Son` Shimbay qalasina qazi da bolg`an² - dep ko`rsetedi E.Karimullaev.

Bekmuhammed zamannin` talabin duris tu`sinip balalarina jaqsi ta`rbiya menen qosa joqari bilim beriwge de ha`reket etken. Bekmuhammedtin` Ma`wditten basqa Ma`swid degen ekinshi balasida bolg`an. A`kesi bul eki balasinda a`wele o`zinin` meshitinde oqitqan. Ol balalarina o`z meshitinde diniy ta`liyma-tlari menen birlikte a`debiyat, tariyx ha`m ma`deniyatqa baylanisli bilimlerdi de u`yretip bilim berip barg`an.

Onin` u`yindegi kitapxanasinda ko`plegen arab, farsi tilinde jazilg`an ilimiy ha`m ko`rkem kitaplar ko`p bolg`an. Jas Ma`wdit og`ada talantli, ziyrek, aqilli bala bolg`an. Ol tu`ni boyi kitapxanada kitap oqip otirg`an. Onin` oqiwg`a degen iqlasi ku`nnen ku`nge asa baslaydi. Bekmuhammed

balasinin` oqiwg`a bilim aliwg`a qizig`iwshilig`in sezip oni Qaraqum iyshan medresesine oqiwg`a beredi. Ma`wdit qunt penen oqiwg`a kirirken ku`nlerde onin` u`yinde qayg`ili waqiya ju`z beredi. Onin`, inisi Ma`swid awirip qaytis boladi. Bul waqiyadan keyin Qazi Ma`wlik ko`p waqit qiynalip ju`redi. Qazi Ma`wlik qosiqlarinda o`zinin` jekkeligin aytip inisin esleydi. Ma`selen ol o`zinin` belgili «Sa`piwra menen aytisinda»:

Ku`nde menin` ash halatim darazdur,

O`zim ekkedurman pursatim azdur, dep jazadi.

Qaraqum iyshan medresesinde Ma`wlik medresenin` ta`rtibi boyinsha da, o`zinin` qizig`iwshilig`i boyinshada birinshi gezekte diniy islam ta`liymatin diniy islam ko`rkem a`debiyatlarin u`yrenen ha`m o`z bilimin jetilistirgen. Ol da`wirlerde Qaraqum iyshan medresesi Orta-Aziyadag`i belgili medreselerden esaplang`an. A`sirese qaraqalpaqlardag`i en` u`lken ha`m abiroyli diniy-islam ta`liymatlardi u`yretetug`in oqiw orni bolg`an. Medresede oqiwdan an`satqa tu`spegen. Onda oqiw ushin en` birinshi gezekte bilim kerek bolg`an. Sog`an qaramastan bul jerde tek qurg`in xojaliqlardin`, u`lken ha`meldarlardin` ha`m ruwxaniylardin` balalari oqig`an. Bul jerde qaraqum iyshanlarinin` xizmet islep ju`rgen ko`p sanli suwpi-lari da ha`m talabalarida ko`p bolg`an. Medresede oqiytug`in talabalar ha`m suwpi-lar turmistin` qiyinshiliqlarin keshirip medresede jasag`an.

Qaraqum iyshanlarinin` medresesinin` bay kitapxanasi bolg`an. Ma`wliktin` bul jerde islam dini boyinsha ko`p kitaplardi u`yreniwi menen birge, «Ha`mre-Ha`mze», «Shaxnama», «Ha`zireti A`li», «Ha`kim Uliqpan haqqinda a`psana», ja`ne de «Min` bir tu`n», «Suwpi Allayar», Sulayman Baqirg`aniy, Xoja Axmed Yassawiy hikmetlerin ha`r tu`rli da`stanlardi, qissalardi oqip, u`yrenenligi haqqinda Shimbayli 96 jasar Izbasar Jabbarqulov mag`liwmat beredi. Bul kitapxana jildan jilg`a bayip kitaplar fondi u`lkeyip barg`an. Bug`an sebep Qaraqum iyshanlarinin` ma`rtebesi ulli esaplanip olarg`a qaraqalpaqlardin` ko`plegen jerlerinen sonin` menen birge

o`zbeklerden, turkmenlerden qirdag`i qazaqlardan da kelip «qol berip» suwpi bolg`an. Olardin` ko`pshiligi ku`ta` qurg`in adamlar bolg`an. Suwpilardin` ko`pshiligi medresede jatip qaraqum xizmetlerin etse uzaqtag`ilari, ku`ta` baylari jilina bir eki ret kelip sa`lem berip sawg`alar a`kelip turg`an. Olardin` ko`pshiligi qara mal, jilqi alip kelse birazlari bahali diniy kitaplardi, da`stanlardi, shayirlardin` shig`armalarin ja`ne de arab, parsi ellerinde baspadan shiqqan ko`plegen kitaplardi sawg`a etken. Jas Ma`wdit usinday sharayatta oqip bilim alg`an.

Qaraqum iyshan medresesinde diniy ta`liymatlar menen birlikte az bolsada, a`debiyatqa baylanisli ko`bine sufiyizm a`debiyati u`yrenilgen. Ma`wlik medresede Axmed Yassawiydin`, Shbliy ashiqtin`, Najimatdin Qubranin`, Sulayman Baqirg`aniy-din`, Ma`shra`ptin` shig`armalarin oqip u`yrenen.

Qazi Ma`wlik qaraqum iyshan medresesin pitkerip o`zinin` bilimin rawajlandiriwdi ko`p oyladi. Bul pikirin a`kesi Bekmuhammed axung`a oylasadi. Bul da`wirde Bekmuhammed Shimbay qalasinin` qazisi lawazimin atqarip atirg`an da`wiri edi.¹ Ma`wliktin` bul pikirin a`kesi quwatlap og`an Buxarag`a Ko`kaltash medresesine barip oqiwdi ken`es etken. Sebebi Bekmuhammedtin` o`zide Xiywa son`inan Buxarada Mir-Arab medresesinde oqig`an edi. Ol waqitlari Xiywa medreseleri Orta oqiw orini al, Buxara medreseleri joqari oqiw orinlari esaplang`an.^g Sonin` ushin bolsa kerek qazi Ma`wlik o`mirinshe:

Buxara quwatiy islamiy din a`st,

Samarqand sayqaliy royiyy za`min a`st.

-dep aytip ju`retug`in edi dep ko`rsetedi shayirdin` balasi Abdulla .

Ma`wlik Buxaradag`i Ko`kaltash medresesine a`kesi Bekmuhammed axunnin` ha`m ustazi muftiy A`liy axun-iyshannin` isenim xatlari menen barip sinaqlardan o`tip oqiwg`a tu`sedi.

Buxaradag'i Ko'kaltash medresesi Oрта Aziyadag'i en' u'iken diniy oqiw orni edi. Onda ha'tteki sirt ellerden de talabalar kelip oqiytug'in bolg'an. Shayir o'zi arab, parsi tillerin a'kesinin meshitinde oqip ju'rgen ku'nlerinde-aq u'yrenip baslag'an edi. Sonliqtan ol medresedegi diniy ta'rtpilerdi, oqiwdi, tez men'gerip aladi. Jas tariyxshi ilimpaz A.Qudiyarov «Ha'tteki qur'andi oqip baratirip awdarip beriw da'rejesine de erisken» - dep ko'rsetedi.²

Qazi Ma'wlik medresedegi kitapxanada bos waqtinin ko'pshiligin o'tkergen. ol islam du'n'yasindag'i arab, parsi tillerinde basip shig'arilg'an ko'plegen diniy ta'liymatlarga baylanisli kitaplardi, ja'ne de ko'plegen ertekler, da'stanlar, payg'ambarlardin o'mirine baylanisli qissalardan, shayirlardin shig'armalarin, ilimiy miynetler menen de tanisqan.

Ol a'kesi Bekmuhammed penen Buxarada turip xat alisip turg'an. Xatlarinin birinde Buxaradag'i Ko'kaltash medresesinin kitapxanasindag'i bay materiallar jo'ninde jazg'aninda a'kesi og'an sol miynetlerden nusqa ko'shiriwdi ma'sla'ha't etken.

Qazi Ma'wlik mu'mkinshiligi bolg'an kitaplardi «Turkiyge» yag'niy qaraqalpaqshalap ayirimlarin sol «hasil» (originallig'inda) tu'rinde, sol turisinda ko'shirip alg'an. Bul isler son'inan qazi Ma'wliktin awdarmashiliq ha'm ka'tiplik xizmetinin rawajlaniwina da u'iken ta'sirin tiygizedi.

Ma'wlik 20-22 jaslarinda Buxara medresesin pitkerip axun da'rejesin alip qaytadi. Shimbay qalasina kelip o'zi oqig'an xan meshitinde bala oqitqan.¹ Ol meshitte sabaq berip ju'rip lirikaliq qosiqqlar jaza baslag'an.

Bul haqqinda belgili ilimpaz N.Da'wkaraev «Shayirliq jumisinin rawajlang'an waqti 1905-jil menen 1918-jildin arasi»²-dep jazsa A.Paxratdinovta: «Qazi Ma'wlik 18-20 jaslarinda-aq lirik shig'armalarinin sheberligi menen ja'ne de ataqli qissaxan ekenligi menen a'dep Shimbay qalasina, son' barliq qaraqalpaq xalqinin arasina tarala baslaydi»¹ - dep jazadi.

Ma`wlik shayir da`slep a`piwayi biraq teren` ma`nili qosiqalar jaza baslaydi. Onin` da`slepki shig`armalari yumor-satiraliq qosiqalar yamasa turmistin` anaw ya minaw ma`selelerin so`z etken shig`armalar bolg`an. Bulardan «Ko`knarshi dostima», «Ma`rdikar», «Qurban hayit», «Qizlar qosig`i», «Qa`lpe bol», «Ko`n`lim», «Shimbay bayazina» kiretug`in ayrim qosiqalari belgili. Bul qosiqalar a`piwayi tilde jazilg`ani menen o`z zamani ushin en` a`hmiyetli ma`selelerdi so`z etken. Sol da`wirdegi ayirim qosiqalarinda burinnan adam balasinin` den sawlig`ina ziyan esaplang`an ko`knarshiliq, na`shebentlikke qarsi pikirdi quwatlap jazg`an qosig`i qaysi zamanda o`z a`hmiyetin jog`altar emes. Ma`selen, Orta Aziya xaliqlarinda geypara adamlarg`a «da`stu`rge» aylanip ketken «ko`knarshiliqti» qatti a`shkaralap onin` adamnin` den-sawlig`i ushin da ha`tteki ja`miyet ushinda ziyan ekenligin eskertken qatarlarin oqig`animizda bunin` gu`wasi bolamiz.

Atin` Abdulladur laqabin` shayiq,
Islegen islerin` o`zin`e ilayiq,
Ko`pirip so`yleysen` so`zin` bilamiq,
Ko`knardin` zianin ko`rsen` kerekti.

Shayir Buxara medresesin pitkerip kelgenine ko`p waqit bolmasada xaliq arasinda «axun», «shayir» atalip ko`pke belgili bolg`an edi.

Ma`wlik Buxara medresesin pitkerip kelgenine bir jil bolmay-aq a`kesi Bekmuhammed axun qatti awirip tosattan 43 jasinda qaytis boladi. Sonliqtan a`kesinin` ornina yag`niy bosag`an kaziliq lawazimina shimbaydin` muftiyi Ma`wliktin` ustazi A`liy axun-iyshan Ma`wlikti usinadi.<sup>a</sup> Sebebi A`liy axun ol da`wirde Shimbay elatinda ha`tte qaraqalpaqta u`lken abiroyg`a ha`m ma`nsapqa iye adam bolg`an.

Usi da`wirlerden keyin Ma`wlik (Ma`wdit) Bekmuhammed ulin «Qazi Ma`wlik» dep xaliq atay baslaydi. Qazi Ma`wlik Bekmuhammed ulinin`

qaziliq etken da`wiri haqqinda da adamlar arasinda biraz tartisli pikirler bar. Ma`selen, Q.Ayimbetov «Xaliq danalig`i» kitabinda minanday mag`liwmatti beredi: «Qazi Ma`wlik medresede oqip joqari bilim alg`an, azg`ana waqit qazi da bolg`an, mine sonliqtan oni «qazi» dep atap ketken. Onin` qaziliq ka`sibinen go`re a`debiyatti taratiw boyinsha xizmeti ko`p bolg`an».² N.Da`wkaraev «Qaraqalpaq a`debiyati tariyxinin` ocherkleri» atli miynetinde` shayir jo`ninde o`z pikirini ayta kelip: «Ol (Qazi Ma`wlik.B.D.) eski diniy mekteplerinde oqig`an, sawatli, bilimli adam. Bir neshe jil shimbayda qazi bolg`an»<sup>1</sup>dep ko`rsetedi.

Bul da`wirde Qazi Ma`wliktin` o`mirinde de qaraqalpaq xalqinin` turmisinda da ko`plegen waqiyalar boldi. Solay etip Qazi Ma`wlik a`90o`-jildin` aqirlarinda Shimbay qalasinin` qazisi bolip saylanadi. Ol qaziliq waziypasin da shayirliqti da ten`dey alip baradi. Qazi Ma`wlik arab, persi, barliq turkiy tillerdi ha`tteki oris tilinde jaqsi men`gerip alg`an ta`biyg`iy talantli adam.

Bul da`wirde jergilikli xaliqtin` ishinen shiqqan geypara, adamlar oris tili ha`m a`debiyati menen azda bolsa tanis bolg`anlig`i ma`lim. Bul haqqinda N.Da`wkaraev o`zinin` doktorliq dissertatsiyasinin` avtoreferatinda: «V vosem`desyatix godax proshlogo veka bilo otkrito neskol`ko russko-tuzemnix shkol novogo tipa, prednaznachavshixsya dlya podgotovki chinovnikov... Sredi mestnogo naseleniya stali poyavlyatsya lyudi izuchivshie russkiy yazik i znakomie s russkoy literaturoy»<sup>1</sup> -dep ko`rsetedi. Demek bul da`wirde xaliqtin` ishinen oqiwg`a, bilim aliwg`a qizig`iwshilar ko`p bolg`anlig`i haqiqat. Onin` u`stine Qazi Ma`wliktey birqansha talantli adamlar tillerdi o`zinshe u`yrenip jetilisen.

Rossiyadag`i bolip atirg`an ha`reketlerdin` xabari qaraqalpaqlardin` oris patshalig`i qol astindag`i bo`limine tez jetip keletug`in bolg`an ha`m el-jurtqa o`z ta`siyrin tiygizip otirg`an. Ma`selen 1905-jili 9-yanvar`da Peterburgte demons-trantlardin` patsha a`skerleri ta`repinen oqqa tutip qirg`in

keltirgenligi haqqinda xabar Rossiyanin` ha`mme territoriyasina sonin` ishinde qaraqalpaqlarg`a da jetip keldi. Usinin` aqibetinde qaraqalpaq xalqinin` 1905-1907, 1908, 1909-jillari ha`r qiyli qozg`alan`lar, is taslawlar, naraziliqlar kelip shiqti. 1910-1911-jillarda qaraqalpaqtin` arqa territoriyasinda qaziw isleri toliq bolmay qalip suwsizliqtin` sebebinen «Aq qapshiq» dep atalg`an ashliq boldi.¹ Bul ashliq 1914-1919-jillar aralig`inda ja`ne qaytalang`an. Al, a`9a`u`-jili g`o`-iyun`degı patshanin` basqa xaliqlardin` er adamlarin uris bolip atirg`an rayonlarda qorg`aniw qurılıslarina, ma`mleket ushin za`ru`rli bolg`an qorg`aniw jumislarina tartiw haqqindag`i ukazi shiqti. Bul jag`day xaliq ushin ju`da` awir boldi. A`sirese jas kelinshekler ayraliq da`rtine ushiraydı.

Qazi Ma`wlik bul tariyxiy waqiyalarg`a baylanisli olarg`a tilekleslik iretinde shig`arg`an «Ma`dikar» qosig`ında bilay jazadı:

Kegeyli boyına aq gu`l pitipti,
Bizin` yarlar ma`dikarg`a ketipti,
Yash g`ana yarini hayran etipti,
Keshe ketken sa`wdigimdi sag`indim.
Za`hmet shekip ketti deydi yoqari,
Kimisi ketipti Charjowdan ari,
Ansha boldi, hesh bir xabar bolmadi,
Keshe ketken sa`wdegimdi sag`indim.

Qosiq xaliq qosig`inan sirada ayirmashilig`i joq. Onin` qatarlarında jan`a o`mir qizig`in ko`riwge inkar bolip jetilisip kiyatirg`an jaslardin` ayraliq sezimleri jan`lap esitilip turadi. Bul qosiqta Qazi Ma`wliktin` o`zi jasag`an da`wirdin` ko`rinsin su`wretlep bergenligin ko`remiz.

II bolim. Qazi Ma`wlik do`retiwshiliginin` izertleniwi

Qazi Ma`wlik Bekmuhammed uli do`retiwshiligi ele o`z aldina arnawli izertlew jumisi bolmag`ani menen ha`r qiyli da`wirlerde bir qatar monografiya ha`m maqalarda azi-kem so`z boldi. Ol haqqinda en` birinshi ret so`z etken rus ilimpazi A.A. Sokolov boldi. Ol 1933-jili ilimiy ekspeditsiyag`a basshiliq etip, eks-peditsiya waqtinda jiynalg`an materiallardi sol da`wirdegi qa`lip-lesken ko`z-qaras boyinsha to`mendegishe bo`ledi:

«I bo`lim «Feodalizm a`debiyati» og`an Berdaq shayirdin` «Ernazar biy», A`jiniyaz-din` «Ayrilsa», Xojaniyaz shayirdin` «Kamal xoja», «A`bdira`shit», Razbek Qorazbek ulinin` «Ta`rip», «Ko`rdim» Seydabillanin` «A`ziz iyshanim», A`bdiqa`dirdin` «Qizketken» qosiqlari»<sup>1</sup>, II bo`lim sawda burjuaziyasinin` a`debiyatina tek Qazi Ma`wlik shig`armalari², III bo`lim «Yarim fedolliq a`debiyatlari»na Ayapbergen, Abbaz, Qazaq-bay shayirlar shig`armalari¹ kirgizilgen.

Professor A.A. Sokolovtin` ilimiy ekspeditsiyanin` materiallarin bulay bo`liwi tosinnan bolg`an na`rse emes edi. Sebebi buring`i «awqamdag`i» respublikalardin` ha`mmesinde «Proletar a`debiyatinin`» talabi boyinsha belgili bir sxemag`a salip bo`liw da`stu`r edi. Ilimpazdin` bul pikiri Qazi Ma`wliktin` shig`ar-malarin u`yreniwge ko`p waqitlarga` shekem kesent etti.

Professor A.A. Sokolov Kazi Ma`wlikti shig`isi, ja`miyette tutqan orni boy-insha «sawda burjuaziyasinin` a`debiyati» na kirgizse de «Qaraqalpaq

¹. ӨзРИАҚҚ бөлими.Қолжазбалар фонды. Р-49 N1107 139 Б – 257.

tili. a`debiyati, tariyxi boyinsha materiallar» degen miynetinde shayirdin` shig`armalarina o`z pikirini beredi: «Shayir Qazi Ma`wlik sawda burjuaziyasinin` klassliq ma`plerin ayqin jirlawshi. Shimbay mektebinin` en` belgili shayiri. basqa eski qaraqalpaq klassik shayirlari menen salistirg`anda onin` shig`armalarinda arab tilinin` ta`siri ku`shli, muhabbat haqqinda, hayal-qizlar haqqinda jazatug`in, gumansiz ku`shli ha`m og`ada jemisli miynet etetug`in shayir, ko`rkemligi jag`inan ju`da` jemisli awda-rilg`an «G`a`rip-ashiq Sha`sa`nem» da`staninin` avtori»<sup>2</sup> ekenligin ko`rsetedi.

Qazi Ma`wlik do`retiwshiligi jo`ninde ko`p u`zilisten keyin belgili ilimpaz N.Da`wqaraev sol da`wir talabinan o`z pikirini beredi. Ol 1950-jili doktorliq dissertatsiyasinin` avtore-feratinda XIX a`sirdin` aqiri XX a`sirdin` basindag`i qaraqalpaq klassik shayirlardin` shig`armalarin tematikasi, ideyaliq maz-muni jag`inan eki bag`darg`a bo`lip qaraydi. Ma`selen birinshi bag`darg`a Berdaq, Ku`nxoja, A`jiniyaz shayirlardin` demokratiyaliq ideyalarin dawam ettiriwshi tiykarg`i bag`darg`a Omar, Qulimbet, Saribay, Qulmurat, Sidiq shayirlardi jatqarsa, Qazi Ma`wlikti ekinshi bag`darg`a jatqarip` «Ekinshi bag`dar qalaliq sharayat jag`dayinda payda bolip, onda shayirlardan Xojaniyaz, Razbek, Seyda-bulla, A`bdiqadir, Ma`wlik ha`m tag`i basqalar boldi. Tematikaliq jaqtan olardin` shig`armalari qalalilardin` en` baslisi sawda-gerlerdin`, alip-satarlardin` ha`m ha`meldarlardin` turmisin jirladi.»³ dep ko`rsetedi.

N.Da`wqaraev Qazi Ma`wlikti ekinshi topardag`i shayirlardin` qatarina qoyiwina basli sebep ken`es hu`kimeti 1927-30-jilarda diniy sawati bar eski intelegentsiya wa`killerin quwdalay baslag`an da`wiri edi. Qazi Ma`wlik u`lken ulamalar shan`arag`inan shiqqan, o`zi axun bolg`an, bir-neshshe jil Shimbay qalasinda qazi bolg`an. 1929-jildan 1950-jilg`a shekem quwdalawda

² А.А. Соколов. Қарақалпақ тили, адабияты, тарийхы бойынша материаллар. ӨзРИАҚК бөлими. Қол жазбалар фонды. Б 17.

³ Давкараев Н. Очерки по истории Каракалпакской литературы. : -Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. - М. АН. 1950 39 С.

ju`rgen adam haqqinda bunnan artiq baha beriw mu`mkin emeste. Sol da`wirdegi «Qizil imperiya» siyasati usini talap etti. Biraq N.Da`wqaraev sol ekinshi topardag`i shayirlardin` ishinen doktorliq dissertatsiyasinda tek Qazi Ma`wlik do`retiwshiligin so`z etedi: «Ma`wlik lirikaliq qosiqtin` ustasi. Onin` qosiqlari ha`r tu`rli ten`ew, awistiriw, keyiplew, metaforalar menen toli, og`ada suliw qurastirilg`an.

Ma`wlik A`jiniyaz shayirdin` qaraqalpaq poeziyasina shig`is a`debiyatinan kirgizgen jaqsi da`stu`rlerin dawam ettiriwshilerdin` en` baslilarinin` birewi».⁴

Demek, N.Da`wqaraev burin`gi du`ziminin` siyasati Qazi Ma`wlik do`retiwshiligin u`yreniwdi qadag`an etsede shayir do`retpelerine azda bolsa unamli baha beriwden tayinbaydi.

Qazi Ma`wlik qoro-jildin` aqirlarinda N. Da`wqaraevtin` usinisi boyinsha Tu`rkmenstannan No`kiske ko`ship keledi.Usi jili «Gu`listan» atli a`debiy al`manaxta «Jasarg`an ilham», «Hayal qizlar» atli qosiqlari birinshi ret baspadan shiqti.⁵

A`debiyattaniw iliminde N.Da`wqaraevtan keyin Qazi Ma`wlikti belgili xaliq shayiri I.Yusupov o`zinin` «Xaliq shayiri Abbaz Dabilov» degen maqalasinda Abbaz shayirdin` jasag`an zamanina sol da`wirdin` a`debiy ortalig`ina «proletar a`debiyatnin`» ko`z-qarasinan turip` «Al diniy-feodalliq bag`ittag`i a`debiyat u`stem qatlamlarg`a ma`ptarliq qilip, o`z shig`armalarinda ayqin feodalliq idealdi jirladi. Yarim feodalliq bag`ittag`i a`debiyattin` bul gezdegi iri wa`kili Qazi Ma`wlik boldi.<sup>6</sup> «-dep ko`rsetedi. Bul I.Yusupovtin` Qazi Ma`wliktin` do`retpeleri menen jaqsi tanis bolmag`anliqtan yamasa unamsiz baha beriwshilikten emes, al sol waqittag`i da`wir talabi edi. Sebebi ol waqitta Oris ilimpazlari qaraqalpaq a`debiyatina baha bergen bolsa sol sxemadan shig`ip qaraqalpaq ilimpazlarinin` basqasha

⁴ Даўқараев Н. Шығармаларының толық жыйнағы. II т. -Нөкис.: Қарақалпақстан. 1979. Б 194.

⁵ // Гүлистан. Адебий алманах. 1949. Б 121-124.

⁶ Юсупов И. Халық шайыры Аббаз Дабылов.//А!миўдарья. 1958. №9. Б 56.

pikir aytivi qiyin edi. Solay bolsada avtor o`z maqalasinda N.Da`wqaraev siyaqli Qazi Ma`wlik haqqinda o`zinin` unamli pikirlerin beriwden tayinbay: «Qazi Ma`uliktin` a`sirese su`yiwshilik motivindag`i biraz qosiqlarinda xaliqliq elementi de joq emes edi. Ol xaliq poeziyasinin` sheberligin, ku`n shig`istin` tu`rli bag`ittag`i a`debiya-tin jaqsi bildi ha`m olardin` poetikalig formalarinan o`z qosiq-larinda qunt penen paydalandi». <sup>7</sup> dep ko`rsetedi.

Belgili fol`klorist alim Q.Ayimbetov o`zinin` xaliq danalig`i kitabinda: «Qazi Ma`wlik Buxara medresesinde oqip, bilim alg`an xat sawatli adam. Ol Shimbay qalasinda o`mir su`rgen. Onin` barliq shig`armalari derlik qissaqanlar ushin repertuar bolg`an. Ol sol, waqitta «Kitabiy» yaki «Tu`rki» dep atalatug`in eski o`zbek tilinde qosiq jazg`an. Bunin` shig`armalarin qissa-xanlar jaqsi su`yip oqig`an». -dep ko`rsetip, Qazi Ma`wliktin` 2-3 qosig`inan misallar keltirip onin` «“a`rip-ashiq» da`stanin qayta islep shiqqanlig`in ko`rsetedi¹.

Bunnan keyin Qazi Ma`wlik do`retpeleri haqqinda 90-jillarg`a shekem hesh kim so`z etpedi. Tek 1987-jili Q.Bayniyazov «Qazi Ma`wlik shayirdin` ta`riyp ha`m muhabbat qosiqlari» maqalasinda 1933-jilg`i ilimiy ekspeditsiyani ha`m oni basqarg`an A.A.Sokolovtin` pikirlerin biraz sing`a aladi. Ilimpazdin` ko`rsetiwinshe: «Professor A.A.Sokolov Osman tu`riklerinin` tilin izertlegen ilimpaz bolip, ol qaraqalpaq a`debiyati ha`m tilin jetkilikli da`rejede bilmeytug`in edi. Sonday-aq ekspeditsiyanin` basqa qatnasiwshilari da qaraqalpaq filologiyasi boyinsha arawli bilimge iye qa`nigeli adamlar emes edi», -dep ko`rsetip` xaliq shayirlari tuwrali basqa birewlerdin` awizsha aytqan mag`liwmatlar tiykarinda pikir jazildi» -dep jazadi.²

Bul maqalada ilimpaz Qazi Ma`wliktin` shig`armalarin so`z etken prof. A.A.Sokolovtin` pikirlerine biraz sin ko`z benen qarap shayirdin`

⁷ Сонда. Б 56.

shig`armalarinan misallar keltirip onin` awdarip qayta islegen «“a`rip-ashiq» da`stani bar ekenligin aytip ha`m awdarma-larinan 1-2 misallar keltiredi.

Qazi Ma`wliktin` do`retpelerin tek ilimpazlar so`z qilip qoymastan xaliq arasinda shayirdin` shig`armalarin su`yip oqiytug`in, jiynaytug`in, qa`sterlep saqlaytug`in da adamlar shig`a basladi. Shimbay qalasinda jasawshi Uzaq Raxmetullaev 1990-jili «A`miwda`r`ya» jurnalinda Qazi Ma`wlik haqqinda qisqasha so`z etip «Gi-riptar emdi», «Yadima tu`shti», «Aqilim hayrandur», «Qizlar qo-sig`in» ja`riyaladi.⁸

A.Paxratdinovtin` 1992-jili «Aral» jurnalinda ja`riyalag`an «Qazi Ma`wlik do`retiwshiligi ha`m demokratik a`debiyattin` mashqalalari» ilimiy maqalasi Qazi Ma`wlik do`retiwshiligin o`zinin` a`hmiyetliligi menen ja`ne de joqari ko`terdi. Professor A.Paxratdinovtin` maqalasinin` basqa miynetlerden ayirmashilig`i, avtor Qazi Ma`wlik tvorchestvosina ha`zirgi zaman ko`z-qarasi menen baha beredi. Shayirdin` shig`armalarina, a`debiyat tariyxinda tutqan ornina toqtaydi.

Iлимпaz qisqasha shayirdin` o`mirine baylanisli mag`liw-matlardi, onin` da`slepki shig`armalarinin` o`z zamanaslari do`retpelerine qatnasi, boyaz jaziw, ta`riyp janrin rawajlandi-riwi, qissaxanliq ha`m awdarmashiliq xizmetlerin so`z etiwı jag`inan da bahali ekenligin aytadi.

Iлимпaz buring`i izertlewlerdegi «bay adamlardin` suliw qizlarin, jigitleyin maqtag`an» degen pikirge qarsi shig`ip: «Shayirdin` jasaw ta`biyatindag`i, du`n`yani taniw ta`biyatindag`i suliwliq xaliq, el suliwlig`i menen birigip ketken. Ol adamnin` ruwxıy du`n`yasinin` suliwlig`inan artiq hesh qanday suliwliq ko`r-meydi. Ol adamnin` ruwxıy du`n`yasin birinshi oring`a qoyip jazadi».⁹ -dep ko`rsetedi. A. Paxratdinov Qazi Ma`wlik lirikasi tiykarinan watan, muhabbat, filosofiyaliq lirikalardan ibarat ekenligin ko`rsetedi.

⁸ Рахметуллаев У. Маўлик Бекмухаммед улы. // Амиўдарья. 1990. №4. Б. 82-84.

Qazi Ma`wlik do`retiwshiligi 1994-jili baspadan shiqqan «XIX a`cirdin` aqiri XX a`sirdin` basindag`i qaraqalpaq a`debiyati tariyxi» pa`ninen universitet ha`m pedinstitutin` bag`darlamag`a kirgiziledi.

A.Paxratdinovtin` «XIX a`sirdin` aqiri XX a`sir basindag`i qaraqalpaq a`debiyati tariyxi» atli universitet ha`m pedinstitut ushin arnalg`an sabaqliqqa Qazi Ma`wlik Bekmuhammed ulinin` do`retiwshiligi birinshi ma`rtebe kirgiziledi. Sabaqliqtag`i Qazi Ma`wlik do`retpelerine arnalg`an bo`liminde ilimpaz shayirdin` o`miri, tvorchestvosinin` da`slepki da`wiri, shig`armalarinin` mazmuni, formasi, qaraqalpaq a`debiyatina qosqan u`lesine toqtap o`tedi.

Iлимпaz miyetinde: «XX a`sirdin` basindag`i a`debiyatti Qazi Ma`wlik odaliq (ta`riyplik), g`a`zzellik, muxammes, tag`i basqa qosiq tu`rleri menen bayitqan shayir» dep bahalaydi.¹ «Qazi Ma`wliktin` Sapura qiz benen aytisina «Sapura shayir Jayilbek qizi» dep atalg`an bo`liminde toqtap tallaw ju`rgizedi.²

Qazi Ma`wlik tvorchestvosina arnalg`an gazeta-jurnallarda ha`m ha`r-qiyli miynetlerinde so`z etilgen joqarida ko`rsetilip o`tilgen materiallardan basqa da maqalalar gazeta-jurnallar betlerinde ja`riyalandi.

⁹ Пахратдинов А. Қазы Маўлик творчествосы ғам демократик адебиаттып машкалалары. // Арал. 1992. №1. Б 71-82.

III bolim **QAZI MA`WLIK DO`RETIWShILIGINDE MUHABBAT** **LIRIKASI**

Lirika - sirtqi ortalıqtin` ta`sirinen payda bolg`an ha`r qiyli sezimlerdi, oy-pikirlerdi emotsional` ju`rekti tolip tastiratug`in, qitiqlaytug`in qizg`inli so`zler menen beredi.

Qazi Ma`wlik lirik shayir bolg`anliqtan onin` shig`armalarinin` u`lken bir bo`legin muxabbat lirikasi quraydi.

Qaraqalpaq a`debiyatında XIX a`cirde muxabbat temasında A`jiniyaz Qosibay uli ko`plegen shig`armalar do`retken bolsa XIX a`sirdin` aqiri XX a`sirdin` basında bul da`stu`rdi Qazi Ma`wlik Bekmuxammed ulinin` shig`armalarında dawam ettirilgenin ko`remiz.

Haqıyqatında da shayırdin` shig`armaların oqip otırsan` onda qosıqlarınin` basım ko`pshiligi hayal-qızlarg`a arnalg`an anig`irag`i muxabbat temasına arnalg`anlig`in ko`remiz. Bulay dewimizdin` sebebi klassik shayırlarımızdin` ha`m xalıq shayırlarınin` do`retpeleri menen tanısqanımızda A`jiniyaz Qosibay uli ha`m Qazi Ma`wlik shayırlardan basqa shayırlarda hayal-qızlar ma`selesine jazılğ`an shig`armalarında muxabbat teması ko`binese sotsiallıq ten`sizlik penen baylanıstırıp su`wretlew basım keledi. Ma`selen:

Qazi Ma`wliktin` shig`armaların alıp qarag`animızda hayal-qızlardın` bunday o`z zamanında xorlaniw ma`selesi uliwma so`z etilmeydi. Sonlıqtan shayırdin` muxabbat temasındag`i shig`armalarına buring`i «sovetlik»

da`wirinin` ko`z-qarasinan baha berilgen boliwi itimal. Ma`selen 1933jilg`i ilimiy ekspeditsiya da`wirinde jiynalg`an materiallardin` ishinde Qazi Ma`wliktin` qosiq-lari boyinsha Q.Ayimbetovtin` shayirg`a bergen bahasinda: «Ko`bine qizlardi maqtap bayazlar jazg`an. Qiz maqtaw, ashikliqti ko`p jaziw, sawda bay-larinin` ayrim qa`siyetleri boladi<sup>a</sup>» - dep jazadi. N.Dawqaraev o`z miynetinde «Qazi Ma`wlik qaladag`i sawdagerlerdin` baylardin` qizlarin, balalarinin` ashikliqlarin jirlag`an»² dep ko`rsetse, qoti-jili belgili shayir ha`m ilimpaz I.Yusupov «Xaliq shayiri Abbaz Dabilov» degen maqalasinda Qazi Ma`wlikti:»...Qaladag`i bay saudagerlerdin` keypin, tilegin suwretledi, du`n`yanin` basqa g`almag`alina «ko`zin jumip qulag`in tig`ip», sarhawiz boyinda tek suliw hayal menen sawbet qurip otirg`an saudager meshannin` obrazin su`wretledi»¹ -dep ko`rsetedi. Bul miynetlerde keltirilgen pikirler joqarida ko`rsetkenimizdey sol waqittag`i «zaman talabi ha`m zaman haqiyqatlig`i» edi.

Qazi Ma`wliktin` shig`armalari adamlar turmisindag`i ta`biyg`iy na`rse, su`yiwshilik yag`niy adamlar ushin kerek muxabbat temasina toli edi. Sebebi shayir o`z zamanindag`i xaliq basindag`i qiyin turmisti o`z ko`zi menen ko`rsede ol adamlardin` awir turmisin xaliq basindag`i ha`mmege ta`n qubilis ekenligin jaqsi tu`sinedi. Sonliqtan ol qanday qiyin jag`dayda da xaliqtin` tirishilik etiwinin` dawam etetug`inlig`in, tirishilik bar jerde qiyinshiliqta, azapta sonin` menen birge hayal-qizlardi hu`rmetlew, olardi su`yiw, olarsiz jasaw mu`mkinde emes ekenligin o`z shig`armalrina basli tema etip qoydi.

Qazi Ma`wliktin` muxabbat temasinda jazilg`an shig`armalarinin` qatarina` «Ne so`zdur», «Giriptar endi», «Megzettim», «Yadima tu`shti», «Aqlim hayrandur», «Qushaydi», «Nedur gunayim», «Qizlar qosig`i», «Periyzat» h.t.b. qosiq-lari kiredi. Qazi Ma`wliktin` hayal-qizlardi su`wretlew usili A`jiniyaz shayir siyaqli shig`is klassikler da`stu`rlerine baylanisli. Shayir «Aqlim hayrandur» qosig`inda:

Ey yaranlar bir pa`riynin` yuzinin`,
Hu`cni rag`nasina aqlim hayrandur,
Badam qabag`ina narka`s ko`zinin`
Sha`shmi shahlasina aqlim hayrandur

Gul yu`zi megzelmish alma-anara,
Ha`m su`rme shekilmish shamsi qamara,
Bir bayaz aytayin desem shul yara,
Xatim imlasina aqlim hayrandur. - dep jazadi.

Qazi Ma`wliktin` bul shig`armalarin oqiw, arqali, a`debiyat tariyxinda o`tken a`sirlerdegi qaraqalpaqlardin`, uliwma xaliqtin` o`z hayal-qizlarin xorliqta usladi degen pikirlerdin` natuwri pikirler ekenligi, sovetlik dizimnin` rolin arttirip ko`rsetiw maqsetinde aytilip, jazilip ju`rgen tiykarsiz ga`pler ekenin ko`rsetedi.¹

Sonliqtan, Qazi Ma`wliktin` shig`armalarina a`sirese ashikliq bag`ittag`i jazg`an qosiqlarina duris tu`sinip a`dil baha beriwimiz tiyis. Sebebi waqtixoshliq, su`yiklisin su`yiw bul adamlar ushin hesh waqitta da jat na`rse emes. Bul haqqinda a`debiyatshi Q.Ja`rimbetov o`z maqalasinda: «Waqtixoshliq, du`n`yanin` qizig`inan la`zetleniw temasindag`i lirikaliq shig`armalar du`n`ya xaliqlari a`debiyatinda ku`ta` erte payda bolg`an ha`m xaliq arasinda ken` tarqag`an»<sup>2</sup> -dep jazadi. Qazi Ma`wlikte usi traditsiyani o`z shig`armalari arqali dawam ettirgen boliwi kerek. Misali:

Erte turip siya-zulpların o`rgen,
Ayna alip hu`sni jamalin ko`rgen,
Ayshi-ishrat bilan dawranlar su`rgen,
Zawqi sapasina aqlim hayrandur.

Yar bolmasa zawqi sapa kera`kma`s,
Ba`lki fani dun`ya mag`an kera`kma`s,
Sizden o`zge hesh bir dilbar kera`kma`s
Arzim o`ta`sine aqlim hayrandur.

Qazi Ma`wlik qosiqlarida o`z zamanindag`i hayal-qizlardin` iybeli,
a`dep-ikramli, nazli ekenligi suliw qatarlar menen sheber su`wretlep beredi.
Ma`selen, «Griptar a`mdi» qosig`inda:

Sorasam on segizde diydiler yashin,
Ha`m qiyalap qarap qaqarsan` qashin`,
Ku`limsip terbettin` sen man`a bashin`,
Sabrim alip qaldin` biyqarar a`mdi

yamasa «Megzettim»qosig`inda:

Yalg`anshida hesh tayi joq go`zzalsan`,
Ywz min` a`lwan jilwa menen so`zlarsan`,
Dilwarliq babinda misli bilbilsen`,
Ywzlerin`ni men periyge megzettim.

Shayir o`zinin` bul «Megzettim» qosig`inda yardin` qa`wmetin metofoalar
arqali ta`riyplep suliw qizdin` portretin beredi. Misali:

Ta`riypin` aytayin gu`l ywzli dilbar,
Lali la`bin` badaxshana megzettim,
Zulpin`a toqilmish bahasiz gawhar,
Goya mehrin` zarapshana megzettim.

yamasa «Yadima tu`shti» qosig`inda yardin` ta`riypin bilay su`wretleydi:

Qilishtayin qiyilmushtur qashlarin`,
Hinjideyin tizilmushtur tishlerin`,
Ha`r ta`repte on to`rt o`rim shashlarin`,
Qa`lemdek qashlarin` yadima tu`shti.

Qazi Ma`wlik o`zinin` bul «Yadima tu`shti» qosig`inda su`yikli yardin` ta`riypin ha`rta`repleme, teren` ma`nili etip bayanlaydi. Son`inan o`zinin` su`yiklisinen ayirilib ayraliq da`rtinen ko`zlerinen qanli jas ag`iwin, bul o`mirinde yag`niy ashikliqta quwanish penen birge qapashiliqtin`da boliwin moyinlap ha`mme is qudadan dep esaplap, tag`dirge ta`n berip, ashicqlarg`a sabir taqat tilep qaladi. Misali:

Ishqin`da men bir qizil gu`l lalaman,
A`rman bila`n ayra tu`shib baraman,
Men bilmenem ya ku`yemen, janaman,
Qara ko`z sa`rbnaz yadima tu`shti.

Na`ylermen ayraliq pa`lektin` ishi,
Ne sawdag`a tu`sher o`lmegen kishi,
Ashicqlar yig`lashib aqar ko`z yashi,
Ayraliqtin` da`rti yadima tu`shti,

Shayir o`z qosicqlarinda su`yikli yardi basqa qizlardin` ishinde bir o`zin, o`zgeshe bir tilsimli du`n`ya retinde ta`riyplep ol yarg`a hesh bir qiz ten` kele almas-lig`in ha`tteki du`n`yada og`an bara-bar qizdi tabiwadin` o`zi mu`shkil is ekenligin jazadi.

«Aqlim hayrandur» qosig`inda lirik qaharman o`z su`yiklisinen basqa go`zzaldi o`zinikine ten` kelmeydi dep ta`riypleydi.

Periyzatlar ishra ekke bir o`zi,
Janimg`a ra`ha`tdur ha`r aytqan so`zi,
Kirpigi qanjardur jan alur ko`zi,
Qashi qarasina aqlim hayrandur.

Izlesen` tabilmas ju`mle jaqandi,
Shul perizat yan`li qashi qamanni,
Bir ko`rgende bilur yaqshi yamanni,
A`dep-ikramina aqlim hayrandur.

yamasa, «Periyzat» qosig`inda:

Ma`jiliste otirsan` neshshe qiz bilan,
Hesh - biri bara - bar kelmes siz bilan,
Yaki elli bilan, yaki yuz bilan,
Ortasinda taship toldin` Periyzat. dep jazdi.

Qazi Ma`wliktin` «Qushaydi» qosig`inda lirik qaharman o`zinin` su`yikli yarinin` qaraqalpaqtag`i urwlardag`i suliwlardin` atlarin keltirip olardan da suliw ekeninligin ja`ne de, yawmut, shawdir, :rgenichtegi suliwlardan da ha`tteki Xiywali Shahsa`nemnen de ziyada ekenligin bayanlaydi.

Qon`ratta Biybu`gil qoli qinadi,
Man`g`itta Arzigu`l la`binde pali,
Ayaqta Ziybagu`l bashi jig`ali,
Alardan ziyada bolg`an qushaydi.

Yaumutta Ziyada Shaudirda Ug`il,
U`rgenchte Enejan ywzleri gu`l-gu`l,
Xiywada Shahsa`nem shashlari su`mbil,
Alardan ziyada bolg`an qushaydi.

Shayirdin` bul qosig`i XIX a`sirdegi belgili qaraqalpaq klassik shayiri A`jiniyaz Qosibay ulinin` «Sadag`a» qosig`ina u`nles keledi. Sebebi Shig`is klassiklerinin` tvorchestvosinda basqa ulli shayirlardin` qosiqlarina eliklep jaziw ko`plep ushirasip turadi. Ma`selen A`jiniyaz shayirdin` o`zide waqtinda Maqtimqulig`a uqsatip shig`armalar do`retip otirg`an. Sonliqtan Qazi Ma`wlikte o`z shig`armalarinda Maqtumquli, A`jiniyazg`a uqsatip qosiqlar do`retiw onin` Maqtumquli, A`jiniyazdi ko`p oqig`anlig`i, onnan u`yrengenliginen derek beredi. Ma`selen:

Qoldawli da - Alma, balg`ali - Anar,
Mu`ytende - Aysuliw, Man`g`itta Gu`lzar,
Xullas qa`lam bul du`n`yada ha`r ne bar,
Ol etti ashigtin` ba`ri sadag`a. (A`jiniyaz. Sadag`a)

Al Qazi Ma`wlikte bilay beriledi:

Saqiwda Nazlixan, Shomaqta Ayjan,
Uyg`irda bellidur ati Biybijan,
Xojeli sha`ha`rinde nazli Shu`kirjan,
Alardin` ziyada bolg`an qushaydi.

Shayirdin` «Periyzat» shig`armasinda lirik qaharman su`yikli yarinin` jolinda ashikliqtan ku`yip-janadi. Sebebi ol shin berilgen, muxabbatqa sadiq

suliw, ju`zleri ayday jarqirag`an, islegen qiliqlari o`zine jarasqan o`zgeshe bir go`zzal sipatinda su`wretlenedi. Misali:

Qaysi ku`ni ko`rdim aydek yuzlerin`,
Shul ku`ni totiya qildim izlerin`,
Qiliq etip qashin` bilan ko`zlerin`,
Xanjar bilan bag`rim tildin` periyzat.

Bir «ah» ursam ha`mme ja`ha`n o`rtener,
Taqiyq dilin` jaqti ja`ha`n o`rtener,
Ba`lki yaxshi bilan yaman o`rtener,
Biyguna qanima qaldin` periyzat.

Qazi Ma`wlik o`zinin` shig`armalarindag`i suliw qizlardi Shig`is xaliqlari ashikliq da`stanlarinin` qaharmanlari menen ten` qoyip su`wretleydi. Misali:

Bezelmish shul dilbar qirmizi gu`le,
Zulpi naqqashina shashi su`mbile,
Megzelmish hawazi shayda bu`lbile,
Qa`ddi boyi Zuleyxag`a megzettim. («Megzettim»)

Aqilni la`m etti shashmi qumariy,
Men an`a ba`ndemen La`yliw nihaliy,
Meni ol yar o`zgelerdin` qatariy,
Ko`rse ha`m ko`rmesdur nedur gu`nayim («Nedur
gu`nayim»)

ja`nede ashiiq bolg`an jigitlerdi ashikliq da`stanlarindag`i qaharmanlari Farhad, Ma`jnu`nlerge ten`gerip bilay su`wretleydi. Misali:

Farxadti bile almas tuwlarni qazmay,
Ma`jnu`n bolmas saharlarni geze almay,
Shul pa`riyg`a yuqsa bayaz yaza almay
Elin` g`awg`asig`a aqlim hayrandur.

Qazi Ma`wlik qosiqlarinda hayal-qizlardin` qa`wmetin, ju`ris-turisin, ku`lgenin, ha`reketin, nazli jilwalarin ha`r tu`rli quslarg`a uqsatadi.

Bul qosiqlarda qizlardi qusqa uqsatiw da`stu`ri XIX a`sirdegi qaraqalpaq a`debiyatining` klassikleri shig`armalarinda da ko`plep ushirasadi. Bul haqqinda A`jiniyaz tvorchestvosin izert-legen ilimpaz professor K.Mambetov o`z miynetinde: «Sebebi qus ta`biyatta na`zik ha`m ju`da` go`zzal maqluq... sonin` ushin A`jiniyazda qizlardin` obrazin do`retiw ushin o`z da`wirinin` ten`ewlerinen aktiv paydalang`an. Sona, o`rdek, g`az, tirna, quw a`ytewir qara-qalpaqta suliw qus bolsa barlig`in qizg`a ten`eydi»¹⁰ dep jazadi.

Qazi Ma`wlikte bul usildi o`z shig`armalarinda sheber paydalandi. Ma`selen, qizlardin` ju`risin tirnag`a, tawisqa, ku`lkisin toti qusqa, bu`lbilge, qiya bag`ip qarawin qarshig`a qusqa megzetedi. Misali:

Tirnadek yurishli toti turishli,
Qarshig`a qush yan`li boyni burishli,
Bu`lbildek xosh hawaz bilan ku`lishi,
Lag`li-labin` zarafshana megzettim
(«Megzettim»)
Tebrenip yurgende tawis yurishi,
Toti qushtek shaqalaqlap ku`lshi,
Qarshig`a qush yan`li moynin burishi,
Uship qong`anina hesh so`zim yuqdur.

¹⁰ Мамбетов К.Әжинияз. -Нөкис. Билим. 1994, 45 Б.

(Xesh so`zim yoqdur)

Shayir o`z shig`armalarinda hayal-qizlardi joqaridag`iday sheber su`wretlep beredi.

Shul yan`li periyzat yigita`kera`k,
Yag`li pa`tir bilan qatlama sho`ra`k
Saeki mo`jene nuqili erik,
Paliw-sha`rbetine aqlim hayrandur,
(«Aqlim hayrandur»)

ha`tteki «Giriptar a`mdi» qosig`inda onday go`zzallardi begzada, patshalarg`a da mu`na`sip dep jazadi. Ma`selen:

Ko`k shayi kemzalin`tu`shmish o`zin`e,
ha`r kim bende bolur aytqan so`zin`e,
Ba`lkim senin`ha`r-bir basqan izin`e,
Begler, begzadlar qariydar a`mdi.

Neshik sabir etermen yoqdur ilaji,,
Periyzat a`hliyden alipsan`baji,
Shaxlar seni a`yler basina taji,
Shaxlar ishra boldin`shaxsuar a`mdi.

Haqiqatinda da onin`ta`riyplegen qizlari suliw, aqilli, a`dep-ikramli, qullasi adam balasindag`i en`jaqsi qa`siyetlerdin`ha`mmesin olar o`zlerinin`boyina ja`mlegen go`zzallar dep taniydi. Sonliqtan bunday go`zzallardi shayir ha`r-bir jigitke mina`sip dep esaplaydi.

Juwmaq

Qazi Ma`wliktin` shig`armalari adamlar turmisindag`i ta`biyg`iy na`rse, su`yiwshilik yag`niy adamlar ushin kerek muxabbat temasina toli edi. Sebebi shayir o`z zamanindag`i xaliq basindag`i qiyin turmisti o`z ko`zi menen ko`rsede ol adamlardin` awir turmisin xaliq basindag`i ha`mmege ta`n qubilis ekenligin jaqsi tu`sinedi. Sonliqtan ol qanday qiyin jag`dayda da xaliqtin` tirishilik etiwinin` dawam etetug`inlig`in, tirishilik bar jerde qiyinshiliqta, azapta sonin` menen birge hayal-qizlardi hu`rmetlew, olardi su`yiw, olarsiz jasaw mu`mkinde emes ekenligin o`z shig`armalrina basli tema etip qoydi.

Qazi Ma`wliktin` muxabbat temasinda jazilg`an shig`armalarinin` qatarina` «Ne so`zdur», «Griptar endi», «Megzettim», «Yadima tu`shti», «Aqlim hayrandur», «Qushaydi», «Nedur gunayim», «Qizlar qosig`i», «Periyzat» h.t.b. qosiqlari kiredi. Qazi Ma`wliktin` hayal-qizlardi su`wretlew usili A`jiniyaz shayir siyaqli shig`is klassikler da`stu`rlerine baylanisli.

Paydalanatug`in a`debiyatlar:

1. Da`wqaraev N. Shig`armalarinin` toliq jiynag`i II tom 1979-j
2. Ayimbetov q. Xaliq danalig`i No`kis 1968-j
3. Bayniyazov q. qazi Ma`wlik shayirdin` ta`rip ha`m muxabbat qosiqlari A`miwda`r`ya 1987
4. Davletov B. XX a`sir basindag`i qaraqalpaq lirikasinda janrliq formalar ma`selesi N-2005-j
5. Paxratdinov A. XIX a`sir aqiri XX a`sir basindag`i qaraqalpaq a`debiyati tariyxi N-1996-j
6. Paxratdinov A. Utemuratova H. XIX a`sir aqiri XX a`sir basindag`i qaraqalpaq a`debiyati tariyxi N-1996-j
7. Paxratdinov A`, Allambergenov K, Bekbergenova M. XX a`sir qaraqalpaq a`debiyati tariyxi. No`kis., 2011.